

УВОДНИ ДУМИ

от съставителя на броя Веселка Тончева

Брой 8 на електронното списание „Онгъл“ заедно с предходните два броя, в които са публикувани двете части на поредицата „Българите от Голо Бърдо, Албания“, образуват един мини-цикъл на тема „Нашенците в Албания“. Брой 6 съдържа авторската монография на В. Тончева, издадена през 2009 г. от ИК „Род“ с финансовата подкрепа на Държавната агенция за българите в чужбина. Тази книга поставя основни изследователски въпроси за тази общност – каква е нейната история между България, Албания и днешната Република Македония, какъв е нейният език, каква е религията, какви са традициите и идентичността на голобърдци. Томът съдържа теренно документирани материали – разкази по различни теми, нотирани песни и снимки. Втората част на поредицата „Българите от Голо Бърдо, Албания“ със съставител В. Тончева (2011 г. Военно издателство, финансирана от ДАБЧ) е публикувана в брой 7. Тя представлява съборник със статии на специалисти в различни области – езиковеди, етнолози, спелеолози. Публикуваните теренни материали отново са документална картина на традиционната култура на общността.

Последният, брой 8, е разнообразен в своето съдържание – засегнати са различни изследователски аспекти в проучването на българските (славяноезични) общности в различни региони на Албания – Преспанския регион (Южна Албания), Голо Бърдо, Гора (Северна Албания и Косово) в няколко раздела: *История и съвременно състояние на нашенците в Албания; Език, лексика и традиционна словесност; Традиционна култура; Християнското минало на българите в Албания.* Първата статия в броя с автор Боби Бобев е особено важна за изследването на българите в Албания, тъй като това е единственият текст за тези наши сънародници, публикуван в периода 1944-1989 г. В това време на мълчание и забрава (в голяма степен по политически причини), тази статия е единственото напомняне за съществуването на българи на албанска територия. В рубриката „Из библиотеките“ е публикуван един, също важен текст от 1940 г, посветен на областта Голо Бърдо с автор Миленко Филипович.

В посочените условни три региона в Албания и днес живеят „нашенци“, те се съхраняват в албанския езиков и социокултурен контекст, идентичността им днес е, или в определен исторически момент е била, българска. За последните около 100 години самоопределянето им се запазва, трансформира или подменя под влияние на редица фактори. Общото между тях е историческата им съдба да попаднат на албанска територия и да бъдат албански граждани, макар собственото им етническо самоопределяне да е друго – става дума за онзи модел, при който, със създаването на нови държавни граници, част от етноси и народности се отделят от своята страна-майка и остават в рамките на друга държава.

Мала Преспа и Корчанско

Мала Преспа е историко-географска област в албанската административна област Корча, разположена около западния бряг на Преспанското езеро, на изток простираща се до продължението на планината Галичица – Суха гора, която обхваща селата Пустец, Леско, Церъе, Зърновско, Шулин, Глобочани (Глобочени), Долна Горица, Горна Горица и Туминец. В Корчанско се намират още няколко села, които са свързани с българската история – Бобошица и Дреново (Дреновене), а най-близо до границата с Гърция – с. Връбник.

Според Санстефанския мирен договор от 1878 г. с. Бобошица, с. Дреново и цяла Корчанска област са в границите на България, но, като резултат от Берлинския конгрес, тези територии са върнати на Османската империя. Така след 1912-1913 г. те остават на територията на Република Албания. На практика обаче от юни 1914 г. тези региони попадат в границите, окупирани от гръцки войски, а през 1916 г. гръцката окупация на Корча се заменя от френска, като гръцката гражданска администрация се запазва. Десетината български села в Мала Преспа окончателно са включени в Албания едва през 1924 г. и именно тогава се установява и границата с Гърция. Така на албанска територия попада и с. Връбник – единственото българско село от Костурската каза.

В периода 1913-1939 г. жителите на Мала Преспа и Корчанско неведнъж заявяват себе си като българи и изпращат молби до Министерството на просвещението в Тирана и до други институции за разрешение за откриване на училища с преподаване на български език. И докато днес в с. Бобошица са останали само двама души – Елпида Манчо и Ильо Кунешка, които още поддържат знанието за езика и за българския произход на тези селища (останалото население е албанско и влашко), в Мала Преспа като резултат от историята на областта, включително и влиянията, оказвани от страна на Кралство на сърби, хървати и словенци, впоследствие Кралство Югославия и СФРЮ, самоопределянето на по-голяма част от това население е като „македонци“. След 1945 г. образование на майчин език за тях се въвежда на „македонски книжовен език“ след политическото решение за неговото създаване през 1944 г., кодифицирането и обявяването му за официален език на Социалистическа Република Македония в състава на СФР Югославия. Днес в училищата в Пустец, Долна Горица и Туминец обучението до четвърти клас е на македонски език, а в прогимназиалния курс, където го има (до 9-ти клас) – на албански език. В с. Връбник ситуацията е подобна. Малката част от населението в Мала Преспа, която се самоопределя като „българи“, се представлява от филиала „Преспа“ на дружеството на българите в Албания „Иван Вазов“ с председател Сотир Митрев от с. Пустец.

Голо Бърдо

Голо Бърдо е област, разположена на териториите на днешните Република Албания и Република Македония. На изток граничи с реката Црни Дрим (Црни Дрин), на запад – с реката Вида Звезда, южната граница опира до Ябланица, т.е. Дебърски Дримкол (днешен Стружки Дримкол), на север граничи с албанската област Грика Маде (дял от Булчиза), а на югозапад – с областта Черменика, населена с албанско население. В българската литература след началото на 90-те години на XX в. като голобърдски села в Албания са посочени: Стеблево, Гиноец (Генеец), Кленье, Требище, Големо Острени (Големи Острени), Малестрени (Мало Острени), Ворница, Тучепи, Пасинки, Радоеца, Извири, Ладомерица, Голеица, Койовец, Лешничани, Оржаново, махалите Тръбчанище, Камен и Заборье, със смесено българско и албаноезично население са селата Себища и Смолник. При окончателното поставяне на границата от Посланическата конференция в Лондон през 1913 г., селата, причислявани към областта Голо Бърдо, но останали на територията на днешна Република Македония са Джепища, Отишани, Дренок, Модрич, махалата Лакайца, в която живеят преселници от село Стеблево, и съседната на Лакайца Ябланица.

Историческите сведения сочат, че към края на XIX и в началото на XX в. Голо Бърдо е български регион в областта Македония. Според статистиката на населението от 1873 г., както и според В. Кънчов (1900), тези села принадлежат към Дебърската каза и са населени от българи християни и българи мюсюлмани. Извън всякакво съмнение е, че преди 1918 г., преди създаването на т. нар Първа Югославия (Кралство на сърби,

хървати и словенци), Голо Бърдо е възприеман само и единствено като български регион (в Албания и в Кралство СХК).

Във времето след 1913 г. до Втората световна война контактът на България с българите от Голо Бърдо е сравнително активен. В различни периоди и за кратко в Голо Бърдо се осъществява образование и на сръбски книжовен език, и на български книжовен език, и на македонски книжовен език. Към днешна дата единственото образование, което получават голобърдци, е на официалния албански език.

Днес голобърдци нерядко са разколебани в самоопределянето си – едни от тях имат ясен спомен за българския корен, други са повлияни от съвременните политики на съседната им Република Македония и се заявяват като „македонци“, за трети – на преден план излиза локалната идентичност – ние сме голобърдци. Общността има свои организации, които защитават “българската” идентичност на населението – „Иван Вазов” и „Просперитет Голо Бърдо”.

Гора

Гора е област, разположена между планините Шар, Кораб и Коритник, в горното течение на р. Люмник, ляв приток на р. Бели Дрин (Димовски 1984: 173), на териториите на днешните републики Албания – селата Борье, Орешек, Църнелево, Оргоста, Кошарище (Кошарица), Запод (Запот), Пакища, Шищавец, Очикле (9 селища) и Косово – селата Горна Рапча, Долна Рапча, Горни Кръстец (Кръстац), Долни Кръстец (Кръстац), Драгаш, Орчуша, Любовища, Радеша, Лещане, Кукаляне, Вранище, Млике, Диканце, Глобочица, Бачка, Брод, Зли поток, Крушево, Рестелица (19 селища), както и 2 селища в днешната Република Македония (Урвич и Йеловяне). Двете части на Гора са познати също като Призренска Гора (Косово) и Кукъска Гора (Албания) по имената на най-близките градове Призрен и Кукъс.

След Балканските войни областта Гора попада първоначално на сръбска територия, а по-късно последователно е под българско и под австро-унгарско административно управление. През 1925 г., когато окончателно е утвърдена държавната граница между Кралство на сърби, хървати и словенци и Албания, областта Гора е разделена, макар за това да няма никакви географски, езикови или етнически основания. Гораните са специфична група, интерпретациите за чиято идентичност неизбежно са свързани с етнически, национални или религиозни претенции. Според някои автори, гораните са етнически българи, според други са сърби, според трети – са македонци, а във връзка с произхода и езика на тази общност, съществува хипотеза за гораните като потомци на богомилите.

На границата на XIX и XX в. (1900 г.) В. Кънчов разглежда гораните като общност с български произход. Малко по-късно, в осъществената експедиция в Македония и Поморавието през 1916 г. участниците изследователи – Й. Иванов, Ат. Иширков, Ст. Младенов, М. Арнаутов и др. също изказват доста категорично подобна теза. В своите трудове А. М. Селищев разглежда гораните като етнически българи. На диалектната карта на българския език, която той прави, гораните са дял от българския език и народ. Редица сръбски автори приписват на гораните сръбска идентичност, особено позовавайки се на онази част на Гора, която е част от СФРЮ/Сърбия, а днес Косово – като доказателство се посочва езика, топонимията, антропонимията. Привеждат се исторически извори и гораните се разглеждат като старо сръбско население, приело исляма, но запазило езика си. През 80-те години на XX в. в Република Македония (като част от СФРЮ) се активизира интереса към гораните и се поражда полемика относно етническия произход на тази група. Редица македонски автори защитават македонския произход на гораните – Н. Лиманоски, Б. Калевке, Б.

Ристовски, Б. Видоески и др. Днес гораните се самоопределят най-вече като „горани“ и „нашенци“.

Населението от областта Гора (в Албания, но и в Косово) в последните години (над 100 години след В. Кънчов) отново по-активно се интерпретира у нас като българско, за разлика от другите две области – Голо Бърдо и Мала Преспа (и Корчанско), чиято българска принадлежност е споменавана в не един и два документа и е исторически достоверна. И трите разглеждани области са споменавани (повече или по-малко) в различни исторически източници, свързани с отношенията между България и Албания, като особено в периода 1913-1939 (1944) населението им се самоопределя като българско и се бори за правото си на обучение на български език и за български православни църкви. Диахронният поглед към идентичността обаче сочи, че след всички държавно-политически промени на Балканите през ХХ в. днес картината е друга. И тя се мени динамично под влияние на различни външни и вътрешни фактори. Затова и е толкова важно документирането и улавянето на остатъците от традиция, знания и памет на тези общности.